

5. Зернецкий, П.В. Речевое общение на английском языке (Коммуникативно-функциональный анализ дискурса) / П.В. Зернецкий. – К. : Лыбидь, 1992. – 144 с.
6. Лазуткина, Е.М. Прагматика / Е.М. Лазуткина // Культура русской речи. Энциклопедический словарь-справочник / [под ред. Л.Ю. Иванова, А.П. Сковородникова, Е.Н. Ширяева]. – М. : Флинта : Наука, 2003. – С. 500–503.
7. Николаева, Т.М. Паралингвистика / Т.М. Николаева // ЛЭС / [гл. ред. В.Н. Ярцева]. – М. : Советская энциклопедия, 1990. – С. 367.
8. Селіванова, О.О. Лінгвістична прагматика / О.О. Селіванова // Сучасна лінгвістика. Термінологічна енциклопедія / О.О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К., 2006. – С. 287–288.
9. Тріщук, О.В. Наукові підходи до вивчення різних типів дискурсу / О.В. Тріщук // Технологія і техніка друкарства.– № 4 (58). – 2017. – С. 69–83.
10. Шевченко, И.С. Дискурс как когнитивно-коммуникативный феномен : Монография / [под общ. ред. И.С. Шевченко. – Харьков : Константа, 2005. – 356 с.
11. Чернявская, В.Е. Дискурс / В.Е. Чернявская // Стилистический энциклопедический словарь русского языка / [под ред. М. Н. Кожинной]. – М. : Флинта : Наука, 2003. – С. 53–55.
12. La Table Ronde : Сборник материалов. – Вып. 2. Лингвистика дискурса и перспективы ее развития в парадигме современной славистики. – Минск : РИВШ, 2013. – 369 с.
13. Wales Katie. Discourse / Katie Wales // A Dictionary of Stylistics. – London, N. Y. : Longman, 1990. – P. 113–115.

М.Л. Букаца

(настаўнік беларускай мовы і літаратуры
ДУА “Падсвільская сярэдня школа Глыбоцкага раёна”)

НАВУКОВАЯ І МЕТАДЫЧНАЯ СПАДЧЫНА Б. ТАРАШКЕВІЧА

Вызваленчы рух працоўных мас Беларусі ў першай чвэрці ХХ ст. вылучыў цэлую кагорту яркіх прадстаўнікоў грамадскай і навуковай думкі. Сярод іх адно з самых першых месц належыць Браніславу Тарашкевічу – выдатнаму вучонаму-філолагу, таленавітаму публіцысту, палымянаму народнаму трыбуну. У дваццаць шэсць год ён аўтар першай «Беларускай граматыкі для школ»; у трыццаць – кіраўнік парламенцкага беларускага прадстаўніцтва, пасланага рабочымі і сялянамі Заходняй Беларусі на сейм Рэчы Паспалітай для абароны іх кроўных інтарэсаў; у трыццаць тры гады – старшыня статысячнай Беларускай сялянска-работніцкай грамады; у трыццаць шэсць – акадэмік Акадэміі навук БССР і ў канцы жыцця – актыўны ўдзельнік міжнароднага камуністычнага руху.

Родны кут Браніслава Тарашкевіча – Віленшчына. Тут, у засценку Мацюлішкі, што размясціўся непадалёку ад старадаўняга тракту Вільня – Полацк, 20 студзеня 1892 г. вучоны з’явіўся на свет. У яго было звычайнае вясковае дзяцінства з пастушковымі і іншымі гаспадарчымі клопатамі-абавязкамі. У бліжнім ад Мацюлішак мястэчку Лаварышкі здабываў малы Браніслаў пачатковую грамату.

Восенню 1906 г., паспяхова здаўшы ўступныя экзамены, чатырнаццацігадовы Браніслаў стаў вучнем трэцяга класа Другой віленскай гімназіі. У навучальнай установе былі людзі, ад якіх шмат у чым залежала калі не цалкам фарміраванне светапогляду навучэнцаў, то, прынамсі, складванне іх густаў, зацікаўленасць тым ці іншым прадметам.

Яшчэ будучы гімназістам, Тарашкевіч часта заходзіў у рэдакцыю «Нашай нівы». Маладога Браніслава моцна ўразіла сустрэча з родным словам на старонках газеты. Было ў гэтай сустрэчы нешта нечакана ўзрушальнае. Для Тарашкевіча ўсё гэта стала цэлым адкрыццём, якое потым паглыбілася і стала адкрыццём свайго народа, яго гістарычнага аблічча і, галоўнае, яго душы – мовы, народнай паэзіі, музыкі.

Калі ў жніўні 1911 г. пасля паспяховага заканчэння Віленскай гімназіі Тарашкевіч адправіўся ў Пецябург, то меў перад сабою канкрэтную грамадзянскую задачу. Ён паступаў на гісторыка-філалагічны факультэт Пецябургскага ўніверсітэта, каб працаваць над мовай свайго народа. Гэту думку падтрымлівалі ў рэдакцыі «Нашай нівы».

У першы ж год навучання Браніслава Тарашкевіча ва ўніверсітэце ўзнік «Беларускі навукова-літаратурны гурток». Браніслаў Тарашкевіч з самага пачатку актыўна ўключыўся ў работу гуртка. За кароткі час ён выступіў з трыма дакладамі. Першы з іх адносіўся да гісторыі развіцця грамадскай думкі ў Беларусі. Два другія мелі лінгвістычна-літаратуразнаўчы змест. Тарашкевіч дакладваў членам гуртка аб фанетычнай транскрыпцыі беларускіх твораў і аб рукапісным альбоме Вярыгі-Дарэўскага як цікавым помніку культурна-грамадскага развіцця Беларусі ў 50-х гадах XIX ст. Гэта былі першыя сціплыя крокі ў навуку будучага выдатнага яе прадстаўніка. Яны яскрава характарызуюць зыходны пункт, асноўны напрамак навуковых пошукаў маладога разведчыка навукі.

Вясной 1916 г. Тарашкевіч ужо рыхтаваўся да выпускных экзаменаў. Яго здольнасці да навукова-даследчай працы высока ацаніў А. Шахматаў. Цяпер разам з Карскім яны кіравалі работай Тарашкевіча па адборы матэрыялу для беларускай граматыкі. Пасля заканчэння ўніверсітэта Тарашкевіч застаецца пры кафедры рускай мовы і літаратуры.

З 1918 г. загадваў культурна-асветніцкім аддзелам Пецябургскага аддзялення Беларускага нацыянальнага камісарыята. У 1919 г. выкладаў беларускую і грэчаскую мовы ў Мінскім педінстытуце, у 1920 г. – загадваў беларускім сектарам дэпартамента асветы так званай Сярэдняй Літвы, у 1921 – 1922 гг. працаваў дырэктарам Віленскай беларускай гімназіі і быў адным з кіраўнікоў Таварыства беларускай школы. У 1922 г. выбраны паслом (дэпутатам) сейма Польшчы, узначаліў у ім Беларускі пасольскі клуб. За абарону правоў беларускага насельніцтва і палітычную дзейнасць у студзені 1927 г. арыштаваны і асуджаны на 12 гадоў турэмнага зняволення. У 1930 г. з мэтай дыскрэдытацыі яго выпусцілі на волю, але праз год зноў арыштавалі і ў лістападзе 1932 г. асудзілі на 8 гадоў катаржнай турмы.

У верасні 1933 г. быў абмяняны на савецкага палітвязня і жыў у Маскве, працаваў у Міжнародным аграрным інстытуце загадчыкам аддзела Польшчы і Прыбалтыкі. У маі 1937 г. арыштаваны і па беспадстаўным абвінавачанні ў шпіёнскай дзейнасці на карысць Польшчы 29 лістапада 1938 г. расстраляны.

Тарашкевічу хацелася хутчэй даць падручнік, па якім новае пакаленне пазнае, ацэніць багацце і характэрныя рысы роднай мовы, яе вялікія магчымасці. Ён марыў аб тым, каб больш сыноў стала да працы на духоўнай ніве. Граматыка беларускай мовы патрэбна была, як паветра.

Браніслаў Тарашкевіч у параўнанні з іншымі беларускімі інтэлігентамі, якія снавалі думкі аб граматыцы, меў перавагу. У яго, акрамя адчування, глыбокага ведання народнай моўнай стыхіі, было добрае пазнанне асноўных еўрапейскіх моў, грунтоўная філалагічная падрыхтоўка. Пазней, зняволены польскай буржуазна-памешчыцкай уладай за рэвалюцыйную дзейнасць, ён сказаў маладым змагарам падполля ў адказ на іхняе пытанне, як напісаў граматыку, што яму моцна дапамагло вывучэнне практыкі нарматыўнага ўпарадкавання рускай, польскай, украінскай, чэшскай і іншых моў. Аднак Тарашкевіч як сапраўдны вучоны не мог у такой спецыфічнай працы пайсці ў асноўным ад вопыту суседніх, хоць і сваяцкіх, моў. Тут перш-наперш трэба было зыходзіць з самой прыроды народнай мовы, яе жывой сутнасці, канкрэтнага матэрыяльнага праяўлення. Трэба было пачынаць ад асновы.

«Беларуская граматыка для школ» Б.А. Тарашкевіча – праца, у якой упершыню былі вызначаны правапісныя і граматычныя нормы сучаснай беларускай мовы. Граматыку ён выдаў ужо пасля заканчэння ўніверсітэта, дзе атрымаў вучоную ступень кандыдата філалогіі. Дасканалая спецыяльная падрыхтоўка аўтара, дапамога такіх дасведчаных вучоных, як Шахматаў і Карскі, – усё гэта спрыяла таму, што яго граматыка, у адрозненне ад іншых тагачасных беларускіх граматык (Б. Пачобкі, А. Смоліч, А. Луцкевіча, Я. Станкевіча), аказалася найбольш удалай. Складзеная проста, з арыентацыяй на вучня, але на высокім навукова-метадычным узроўні, яна задаволіла найбольш надзённыя патрабаванні выдавецкай і школьнай практыкі, атрымала ўсеагульнае прызнанне і тым самым надала беларускай мове неабходную ёй унармаванасць.

У 1918 г. «Беларуская граматыка» Браніслава Тарашкевіча ўбачыла свет і адразу атрымала шырокае грамадскае прызнанне. Правапіс Тарашкевіча без афіцыйнага зацверджання стаў агульнапрызнанай нормай у газетнай, вучэбна-педагагічнай і ўсёй культурна-грамадскай практыцы Беларусі. Сфармуляваныя ў граматыцы правілы атрымалі ўсеагульнае прызнанне, многія замацаваліся ў сучаснай беларускай літаратурнай мове. Аднак некаторыя з іх былі не зусім добра распрацаваны. Збытковымі аказаліся асноўныя катэгорыі і паралельныя формы скланення і спражэння, якія аўтар уводзіў, каб адлюстраваць спецыфіку беларускай мовы. Аўтар

усведамляў, што зрабіў толькі пачатак нармалізацыі беларускай мовы, што патрэбна далейшае ўдасканаленне яе норм.

Рыхтуючы 5-е выданне граматыкі, ён значна перапрацаваў і дапоўніў яе. На аснове граматыкі Тарашкевіча хутка сталі выходзіць падручнікі беларускай мовы іншых аўтараў.

Зыхадам граматыкі Тарашкевіча пачаўся працэс стабілізацыі норм сучаснай беларускай літаратурнай мовы, быў створаны грунт для яе далейшай граматычнай распрацоўкі, удасканалення ўласцівых ёй структурных элементаў.

Жыццё Браніслава Тарашкевіча абарвалася на 46-м годзе. Тым не менш ён паспеў многае зрабіць на карысць Беларусі. Яшчэ студэнтам 3 курса Пецябургскага ўніверсітэта ён апублікаваў у часопісе “Раніца” (1914 г.) артыкул “Не пакідайце сваёй мовы”, у якім заклікаў суайчыннікаў шанавать родную мову, таму што яна з’яўляецца душой народа, запісваць мясцовую лексіку і розныя віды вуснай народнай творчасці – казкі, легенды, песні, прыказкі, загадкі.

Б.А. Тарашкевіч займаўся і іншымі лінгвістычнымі даследаваннямі. Так, у 1923 г. ім завершаны і здадзены ў друк “Сінтаксіс беларускай мовы”, які, на жаль, па нейкіх прычынах не выйшаў, прычым рукапіс яго да гэтага часу не знойдзены. У 1933 годзе Тарашкевіч пісаў з турмы да пракурора ў Вільню, што ўжо доўгі час працуе над гістарычнай граматыкай беларускай мовы. Магчыма, праца была закончана, аднак яе лёс невядомы. Тое ж можна сказаць і пра доктарскую дысертацыю Тарашкевіча “Стыль і фанетыка Лаўрэнцьеўскага летапісу”.

Тарашкевіч пераклаў на беларускую мову два сусветна вядомыя паэтычныя творы – “Іліяду” Гамера і “Пана Тадэвуша” А. Міцкевіча. Пераклад “Іліяды” ён пачаў у час працы ў Пецябургскім універсітэце, а закончыў у 1927 г. у адной з самых суровых турмаў Польшчы – на Бронках. Месцазнаходжанне рукапісу да гэтага часу невядомае. У перыядычным друку апублікаваны толькі дзве песні “Іліяды”.

Паэма А. Міцкевіча “Пан Тадэвуш” была перакладзена ў турэмных засценках у 1931 – 1932 гг. Рукапіс перакладу захаваўся і быў выдадзены ў 1981 г. у Мінску і ў 1984 г. у Польшчы. Гэты пераклад атрымаў высокую ацэнку беларускіх і польскіх спецыялістаў. Цікавымі з’яўляюцца яго моўныя асаблівасці. Пры выбары беларускіх перакладных эквівалентаў да польскага арыгінала Тарашкевіч свядома арыентаваўся на гутарковую мову і паэтычную вусную народную творчасць.

Імем Браніслава Тарашкевіча названы вуліцы ў горадзе Маладзечна і ў гарадскім пасёлку Радашковічы. У 1969 годзе імя Тарашкевіча стаў насіць ліцэй з беларускай мовай навучання ў польскім горадзе Бельск-

Падляскі. У 2003 годзе імем Тарашкевіча была названа вуліца ў жылым раёне Сцяпянка горада Мінска.

Літаратура

1. Бергман, А. Слова пра Браніслава Тарашкевіча / А. Бергман. – Мн.: Мастацкая літаратура, 1996. – 192 с.
2. Клейн, Б. // Старонкі слаўнага жыцця / Б. Клейн // Польша. – 1963. – № 10. – С. 14.
3. Ліс, А. Браніслаў Тарашкевіч: трагічны пошук свабоды / А. Ліс // Назаўсёды разам: да 60-годдзя ўз'яднання Заходняй Беларусі з БССР. – Мінск, 2001. – С. 47 – 53.
4. Марціновіч, А. Быў. Ёсць. Будзе (100 гадоў з дня нараджэння Браніслава Тарашкевіча) / А. Марціновіч // Літаратура і мастацтва. – 1992. – 7 лют. – № 6. – С. 12.
5. Браніслаў Тарашкевіч // Беларускія пісьменнікі (1917 – 1990): Даведнік / Склад. А.К. Гардзіцкі. – Мн.: Мастацкая літаратура, 1994. – С. 534 – 535.

Ю.В. Бялова

(настаўнік беларускай мовы і літаратуры
ДУА “Сярэдняя школа № 16 г. Мінска”)

А.С. Васілеўская, В.І. Свірыдзенка

(дацэнты кафедры беларускага і рускага мовазнаўства
БДПУ імя М. Танка)

ФОРМЫ ПРАЦЫ З ФРАЗЕЛАГІЗМАМІ Ў ПАЧАТКОВЫХ КЛАСАХ

Сучасныя падыходы да моўнай падрыхтоўкі вучняў устаноў агульнай сярэдняй адукацыі патрабуюць не проста разумення мовы як сістэмы і засваення ведаў пра асноўныя моўныя адзінкі, але, што найбольш важна, навучання дзяцей карыстанню словам ва ўсіх сферах жыццядзейнасці. Такім чынам, у навучанні асноўная ўвага скіроўваецца не на мову як сістэму, а на мову як сродак зносін.

Кожнаму настаўніку хацелася б выхаваць вучня, які б умеў не проста паслядоўна і правільна выказаць сваю думку, але і рабіць гэта вобразна, ярка, з выкарыстаннем разнастайных моўных сродкаў. Работа па фарміраванні камунікатыўнай кампетэнцыі навучэнцаў пачынаецца ўжо ў пачатковых класах, дзе закладваецца фундамент моўнай падрыхтоўкі.

Адным са сродкаў, што дазваляе зрабіць маўленне разнастайным, багатым і прыгожым, з'яўляюцца фразеалагізмы, якія валодаюць выразнай ацэннаснасцю, вобразнасцю і экспрэсіўнасцю. Аднак гэтым не вычэрпваецца навучальны і выхаваўчы патэнцыял устойлівых выразаў.

Фразеалагізм вызначаецца цэлым шэрагам асаблівасцяў: устойлівасцю, семантычнай цэласнасцю, узнаўляльнасцю, для многіх фразеалагізмаў характэрна выразная ўнутраная форма. Усё гэта робіць фраземы ўнікальнымі моўнымі адзінкамі. Работа з імі на ўроках мовы і факультатыўных занятках дапамагае не толькі сфарміраваць камунікатыўныя навыкі, але і абуджае